

ADALÉKOK A ZENTÁN TÖRTÉNT '44-BEN CÍMŰ KÖNYVHÖZ*

1994-ben írt és 1997-ben megjelent könyvemnek, a *Zentán történt '44-ben* címűnek az utószavában a következőket írtam: „Ez a könyv nincs lezárva. Tisztában vagyunk azzal, hogy lesznek kifogások, ellenvélemények is vele kapcsolatban.” Nos, azóta több mint öt év telt el, a könyv egy utánnomást is megért, és szerencsésen el is fogyott az utolsó példányig (nem dicsekvésként mondom, hiszen az elkelt 1000 darab még a Vajdaságban sem jelent túl nagy sikert, és ennek nagy része is Budapesten talált gazdára a Custos–Zöld könyvesbolt jóvoltából, idehaza nemigen buzgólkodott senki a terjesztésen).

Mégis meglepő, hogy a szöveg tekintetében milyen kevés megjegyzés, észrevétel érkezett a szerzőhöz. A sajtó hasábjain csupán kető: Farkas Nándoré, a Forum volt vezérigazgatójái és R. M.-é Zentáról („teljes név és cím a szerkesztőségben”). Az előbbi tulajdonképpen még a könyv megjelenése előtt, amikor is a Magyar Szó „Még mindig nem akasztottatok fel senkit?” címen 1994-ben interjút készített velem az ötven évvel korábban történt eseményekről. Ezekkel kapcsolatban én az egyik szemtanúnak, Aleksander Stojkov–Čikának a nyilatkozatát idéztem, s az említett cikkíró 1994. július 26-i Pontatlan visszaemlékezések c. reagálásában azt kifogásolta, hogy – szerinte – Nagy Józsefnek 1944 október-novemberében még nem lehetett akkora befolyása, hogy Újvidékről (akkor még nem is ott lakott) utasításokat adjon a zentai letartóztatottak kivégzésére. Pontatlanságok c. válaszomban a következőket írtam: „Ami pedig a »Még mindig nem akasztottatok fel senkit?« c. »írásomra« vonatkozik, annak szerzője nem én vagyok. Az interjú során valóban elmondtam a Stojkov Aleksander–Čikától hallottakat anélkül, hogy azoknak utánajártam volna. Minthogy Nagy József adatai nincsenek a zentai Történelmi Levéltár birtokában, részemre – anyagiak híján – ez nem is volna egyszerű feladat. Mindenesetre különösnek tartom, hogy Nagy Józsefet mint zsabylai tanítót a magyar lakosság ellen ott elkövetett atrocitások során megkímélték, holott ilyen esetekben a »magyaritást« elsősorban az értelmiségiekkel volt szokás kezdeni. Ennek utánajárni azonban – egyelőre – nem tartom feladatommak, talán a kutató helytörténész talál erre valami magyarázatot. Mindenesetre köszönöm Farkas Nándornak, hogy ennek szükségességére szíves volt figyelmeztetni.”

---

* Szloboda János: *Zentán történt '44-ben*. A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiadása, Újvidék, 1997., 234 o.

Könyvem megjelenése után néhány évvel a véletlen összehozott Farkas Nándorral (a '44-es zentai és Zenta környéki magyarirtásról időközben levélben küldött nyilatkozata olvasható könyvem 156–169. oldalain). Ez alkalommal kifejezte elégedettségét, és köszönetet mondott a könyv tárgyilagos hangvételéért, különösen az időközben elhunyt Olajos Mihály emlékének megbecsüléséért. Róla (Olajosról) annyit kell tudnunk, hogy a Tito nevével fémjelzett korszakban viszonylag magas politikai funkciókat töltött be, s 1990 után mégis volt ereje belátni korábbi tévedéseit, és teljes felelősséggel nemzetiségünk ügye mellé állni.

Könyvem megjelenése előtt éles hangú sajtóvita tárgyát képezte az általam megtalált ún. „zentai halállista”, vagyis az 1944. november 10-ére virradó éjszaka kivégzett 65 zentai polgár névjegyzéke. Minthogy a kérdéses jegyzéket Matuska Márton újságíró *Negyvenöt nap negyvennégyben* c. folytatásos tárcájában (1990. X. 14. és 1991. II. 27. között, 130 részben) nyilvánosságra hozta, az már könyvem megjelenése előtt is közismert volt, az atrocitások kivizsgálását követelő (magyar) politikusok és történészek is hivatkoztak rá. Néhány szerb és kisebbségi publicista azonban megkísérelte Matuska Márton feltáró munkájának eredményeit hitelteleníteni. Đorđe Atlas a Magyar Szó 1991. május 10-i számában megjelent Tudományos kutatás c. cikkében „általános, nem bizonyított és koholt értékelések”-nek nevezi az 1944-es magyarellenos atrocitásokról addig megjelent írásokat. A „halállistával” kapcsolatban pedig a következőket írja ugyanebben a cikkében: „Furcsa játékok folynak az 1944 novemberében Zentán kivégzettek jegyzékével kapcsolatban, amit 46 év után találtak meg, de az eredeti jegyzék nincs meg. Olajos Mihály úr kereste a jegyzéket a zentai Történelmi Levéltárban, nem találta meg, de a jegyzék fénymásolatát elsőként közzétette. Azt állítja, hogy a fénymásolatot Matuska Márton úrtól kapta. F. I., a zentai levéltár alkalmazottja (Fodor Istvánról, az intézmény igazgatójáról van szó – Sz. J. megj.) szerint Matuska 1973 óta nem járt a levéltárban. M. Mitrović úr, a Dnevník újságírója a levéltárban talált egy gyanús átiratot a jegyzékről, amelynek fénymásolását nem engedték meg.”

Nos, a zentai levéltárban azóta már nyilván megtekinthető eredeti okiratról több fénymásolat is készült, bár – mint azt Matuska Márton és jómagam is leírtuk – akkor még „nem volt kutatható”. Én is a véletlen folytán bukkantam rá, legalábbis akkor még úgy hittem. Azóta megtudtam, hogy véletlenek nincsenek: Dobos János történész-magiszter, főlevéltáros, a Történelmi Levéltár akkori igazgatója szándékosan rejtette el úgy, hogy egyszer majd valaki megtalálja – Székely Ilona munkásmozgalmi aktivista személyes dossziéjába, amely a tulajdonos életében még valóban nem volt kutatható. Az én „szerencsém”, hogy Ilonka néni halála utána nekem jutott elsőként az eszembe „bepillantani” a személyes jellegű okmányok közé, s köztük megtalálni a „halállistát”, amelyhez a megboldogultnak természetesen nem volt semmi köze. Valójában ez a

„felfedezés” adta az első indítékot, hogy magyartanár létemre helytörténettel s a zentai helytörténetnek ezzel a nagyon is érzékeny részével foglalkozzam.

Dr. Lajčo Klajn több cikket is közölt a Magyar Szóban és különféle szerb nyelvű lapokban és folyóiratokban a II. világháború idején a vidékünkön lefolyt atrocitásokról. Az 1944 őszén és telén a délvidéki magyarokat ért sérelmekkel kapcsolatban viszont az volt a véleménye, hogy a témával foglalkozó magyar írók, publicisták és történészek eltúlozzák az áldozatok számát, és az országos levéltárakban bizonyára fennmaradt dokumentumok alapján kellene a magyarokat sújtó jogtalanságok mértékéről megbizonyosodni, nem pedig az olvasókat sokkolni netán kiagyalt rémtörténetekkel és önkényesen felbecsült számadatokkal. (Ugyanakkor figyelmen kívül hagyta a VMDK akkori vezetésének a szerbiai és a tartományi tudományos akadémiákhoz intézett, de válasz nélkül maradt felhívását a tudományos kutatások iránt.)

Könyvem megjelenése után az abban közöltekkel kapcsolatban mindössze három megjegyzés jutott el hozzám az adatok pontosítása végett. Az első Igazságot a felszínre címen a fentebb már említett K. M. közölte a Közös Íróasztalunk rovatban. A kifogásolt adatok a ma is élő B. J.-től származnak, más viszont nem tudott nyilatkozni K. M. édesapjával kapcsolatban. Ő többek között ezeket kifogásolja: „Édesapámnak, Baráti Istvánnak ugyanis valóban volt művelhető földje és tanyája a Bűniskolánál (és nem Adahatáron, ahogyan a szerző írta), amelyeket örökölt. Zentán nem volt háza, és férfitestvére sem volt.” A Magyar Szó 1998. február 17-i számának megfelelő rovatában a következőket válaszoltam (persze teljes névvel): „Tisztelt K. M.! Végtelenül sajnálom hogy könyvem boldogult édesapjára vonatkozó részlete fájdalmat okozott Önnek és hozzátartozóinak. Higgyc el, nem állt szándékomban a '44-es vérengzés egyetlen áldozata emlékének a megsértése sem, hanem éppen ellenkezőleg, az volt a célom, hogy bebizonyítsam: a csaknem ötven éven át fasisztáknak és a megszállók kollaboránsainak nevezett emberek, akikről még megemlékezni sem volt szabad, valójában ártatlan áldozatok voltak, vagy legalábbis nem követtek el olyan bűntettet, amelyért halállal kellett volna bünhődniük... Sajnálom, hogy írással Önnek és családtagjainak fájdalmat okoztam, s ha arra az itt leírtak figyelembe vételével személyes találkozás útján módot ad, készséggel adnék helyet az édesapjára vonatkozó adatok kiigazításának egy esetleges újabb kiadásban.”

A hozzátartozó, sajnos, ezek után sem jelentkezett, nevét a szerkesztőségtől sem tudakolhattam, hiszen őket köti az újságírói diszkréció. Remélem, magyarázatom elfogadta, adatközlőm „légből kapott” információját pedig bocsássá meg a Mindenható!

A következő reklamációt élőszóban kaptam a zentai piacon dr. Basch Lajos menyétől, akiről azóta már elhunyt másik adatközlőm annyit

mondott, hogy „kommunista volt”. Gyorsan tisztáztuk, hogy nem lehetett az, hiszen nálam is fiatalabb, aki az események idején éppen hogy csak betöltöttem 11. életévem.

A harmadik nehezményező dr. Đorđe Atlas volt a könyvem 31. oldalán olvasható sorok miatt: „Đorđe Atlas... a Magyar Szó 1991. május 11-én a Közös Íróasztalunk rovatában megjelent írása... egyszerűen letagadja a zentai kivégzettek listájának a hitelességét. A Magyar Szó 1991. május 19-ei számának azonos rovatában Olajos Mihály és dr. Mészáros Sándor külön-külön válaszoltak erre a hazug állításra.”

Atlas úr szerb nyelvű magánlevélben keresett meg, amelyben nehezményezi, hogy én őt könyvemben „hazug”-nak bélyegzem, ezért felszólít, hogy a Magyar Szó hasábjain nyilvánosan kérjek bocsánatot, mert ennek elmulasztása esetén becsületsértésért feljelent. Válaszomban kifejtettem, hogy én nem őt, hanem állítását neveztem hazugnak, így nincs okom bocsánatkérésre, hiszen valótlan állítani tévedésből, a tények hiányos ismeretéből vagy memóriakiesés következtében is lehet, ami nem minősül hazugságnak. A levél és a válasz általam készült fordítását (az eredetiek fénymásolatával együtt) egyébként elküldtem a Magyar Szó megfelelő rovatának, melynek szerkesztője azokat nagyvonalúan – a papírkosárba süllyesztette.

Atlas úr, úgy látszik, elégedett volt válaszómmal, ebben az ügyben bírósági idézést máig sem kaptam.

Mint azt már említettem, könyvem megjelenése előtt a '44-es délvidéki eseményekről már megjelent néhány könyv, melyek egyike-másika a '44 őszén Zentán történekről is megemlékeznek. Ezek – a megjelenés sorrendjében: Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában*, Matuska Márton *A megtorlás napjai* és Domonkos László *Magyarok a Délvidéken* c. műve. Így a bennük itt-ott fellelhető téves adatokat alkalmam volt kiigazítani, amit könyvemben meg is tettem.

Könyvem megjelenését megelőzte, de hozzám már a kézirat lezárása után és a pályázati folyamat idején jutott el Mészáros Sándor újvidéki egyetemi tanár könyve, a *Holtta nyilvánítva – Délvidéki magyar fátum 1944–45 I. Bácska* (Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1995). A könyv 71–79. oldalain foglalkozik a szerző a zentai eseményekkel. A pontatlanságokat ezúttal igazítanám helyre: a 75. oldalon említett 'Halas Sándor' valójában Halász Sándor (téves olvasat), „Bruckner László vegyeskereskedő” pedig Bruckner László vaskereskedő, az általam feltüntetett névsorok (IV.1. Akik a listán voltak és IV.2. Akik nincsenek a listán pp. 53–95. és pp. 96–116.) viszont valóban kiegészítésre szorulnak. Mészáros Sándor kilenc zentai személy holtta nyilvánítási adatait találta meg. Hangya Mátyás, Kalmár István, Nagy János, Piszár János, Szabó Imre, Tóth Horgosi Péter, Varga Imre, Vass Domokos és Vass Pál, közülük Hangya Mátyás, Piszár János, Tóth Horgosi Péter és Vass Domokos nem szerepelnek könyvemben, Varga Imre pedig – nyilvánva-

lóan a kivégzettek listáját összeállítók tévedése folytán – Varga Illés néven van feltüntetve. Dr. Mészáros az általa fellelt személyi adatokat sajnálatos módon nem részletezi.

Pontosabbak és részletesebbek Molnár Tibor levéltáros, a zentai Történelmi Levéltár munkatársa által összegyűjtött és rendelkezésemre bocsátott adatok a II. világháború zentai halottairól. (A készülő könyv kézírata a zentai Történelmi Levéltárban – Sz. J.) Ő negyven, később holtta nyilvánított és öt, holtta nem nyilvánított áldozatról közöl adatokat. Közülük 41-nek (36+5) a neve és adatai található meg könyvemben, melyben az 1944. nov. 10-ére virradó éjszakán kivégzett 65, a későbbiek folyamán eltűnt vagy meggyilkolt 25 személy – összesen 90, és a zentai laktanyában elhunyt 51 hadifogoly neve van feltüntetve. Molnár Tibor kutatásai alapján ezek a nevek a következőkkel egészíthetők ki:

Burány István (szül. 1901. július 28-án Zentán, apja András, anyja Kálmán Amália, felesége Kadvány Rozália, eltűnt 1944 novemberében, azóta életjelt nem adott magáról).

Csipak Vince (szül. 1898. július 14-én Zentán, apja Ferenc, anyja Boros Margit, 1944 októberében Szabadkán szüretelt, amikor jött vissza, Zentára, szovjet katonák igazoltatták. Mivel nem voltak dokumentumai, a szabadkai börtönbe vitték, innen a foksányi [Románia] fogolytáborba került, ahonnan eltűnt).

Krezsó Antal rendőr (szül. 1904. június 3-án Zentán, apja István, anyja Tóth Piroska, felesége Szecsei Rozália, életét veszette 1944 októberében a szovjet csapatok bevonulása alkalmával).

Kalmár József nem lehet azonos a nálam szereplő Kalmár István-nal, mert születési adataik nem egyeznek, másrészt nem feltételezhető, hogy adatközlőm, az áldozat fia ne tudta volna apja keresztnévét.

Kalmár Józsefet (szül. 1901. augusztus 9-én Zentán, apja József, anyja Boros Katalin, felesége Berta Terézia) 1944. október 30-án partizánok vezették el tanyájáról, azóta életjelet nem adott magáról. Vagyonát – 4,5 kat. hold – bírósági ítélet alapján konfiskálták.

Varga János azonosságát a könyvemben szereplő Varga Illéssel és Viakter István azonosságát Viakter Jánossal bizonyosnak tartom. Az előző születési dátuma a halotti anyakönyvi kivonat szerint 1900, nálam 1899, az utóbbi felesége az anyakönyv szerint is, nálam is Oltos Julianna (férjével együtt lőtte le egy vöröskatona).

Végezetül, hogy saját melléfogásom is helyreigazítsam, Toldi Jánosnak a nevét és kivégzettek listáján szereplő adatait nem vittem át a IV.1. fejezet adatai közé, továbbá a IV.2. fejezetben Viakter János és Viakter Jánosné, valamint Verebes Gusztáv neve nem a helyes betűrendben szerepel. Így ha könyvem újabb kiadására lehetőség nyílna, az említett pontatlanságok helyreigazítása mellett felvenném a Molnár Tibor által fellelt adatokat is. Ugyanakkor a zentai Felsővárosi temetőben a '44-es áldozatok emlékére emelt emlékművön látható névsort is fel

kellene újítani, ki kellene egészíteni a dr. Mészáros Sándor és Molnár Tibor által felkutatott új nevekkal, valamint Vass Nándor feleségének és anyósának (Schütz Julianna) a nevével, akik a járeki táborban hunytak el.

Komanda -esta grada Senta
roj: 44 / 1944 god.
31 oktobra 1944 god.

Narodna Oslobodilackom Odboru
Senta

Ehramenjem isdavanje bilo kakvih oglasa, plakata i brošura na
Ladjarskom jeziku, nego ne isti inogi isdavati samo na srpsko-hrvatskom
jeziku.

Sart fasizmu - Sloboda naredu.

Komandant,

B. Munkobuff

A zentai helyőrség parancsnoka megtiltja a magyar nyelv használatát

NARODNI OSLOBODILACKI ODBOR MOL.

Br. pev. I/944.g.

K O M A N D A N T U M E S T A,
-na licnost-

S e n t a .

Destavljame u prilogu spisak likvidiranih ratnih krivaca i zloci
naca. Blagevremene ga nismo mogli destaviti iz razloga ste nam Odbor za ispi-
tivanje ratnih krivaca i zlocinaca nije destavio ovaj spisak, kake bi udeva-
ljili vasem naredjenju.-

Sart fasizmu - Sloboda naredu!

1 prilog

Mel, 16. nev. 1944.g.

Sekretar,

J. Jankovic

Prevednik,

Stjepan Djosevic

A moholi helyi hatóság értesíti a zentai helyőrség parancsnokát,
hogy küldi a „likvidáltak” névsorát